

İSLAM FIKIH USULÜNDE MUTLAK'IN MUKAYYED'E HAMLİ THE ATTRIBUTION OF ABSOLUTE INTO CONDITIONAL IN ISLAMIC LAW METHOD

Rifat USLU*

Öz

Bilindiği gibi İslam Hukukunun ana kaynakları Kur'an ve Sünnetin metinleridir. Bunların doğru anlaşılabilmesi, Arap dilinin özelliklerinin yeterince bilinmesine bağlıdır. Bir lafzın hangi manaya konulduğu, geçtiği metinde gerçek manası mı yoksa mecazi mana mı ifade ettiği bilinmeden metinlerin anlaşılması ve bunlardan hüküm çıkarılması mümkün değildir. Bunun için usulcüler, hüküm çıkarmada yardımcı olacak dil kaidelerine eserlerinde yer vermişler ve lafızları değişik açılardan taksime tabi tutmuşlardır. Konulduğu mana bakımından da lafızlar "has", "âmm", "müşterek" ve "müevvel" olmak üzere dört kısımdır. "Has" lafızların da emir, nehiy, mutlak ve mukayyet gibi çeşitleri vardır. İslam Hukuk Usulünün en ihtilafli konularından birisi de mutlak'ın mukayyed'e hamli konusudur. Biz bu çalışmamızda mutlak ve mukayyeti tarif ettikten sonra mutlak'ın mukayyete hamli konusunu araştıracağız.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Usül, Has, Mutlak, Mukayyed ve Hamli.

Abstract

As is known, the main resources of Islamic Law are Qur'an and Sunnah passages. Understanding these passages depends on knowing Arabic language effectively. It is impossible to decide on an issue without knowing what a word means, does it have a metaphoric or real meaning in the place used. Therefore, methodologists give place to language rules which can help themselves while deciding on an issue. In terms of meaning, words (lafz) consist of four main parts which are particular (has), common (âmm), joint (müşterek), gloss (müevvel). In "particular" (has) words, there are some issues like command, prohibition, absolute and conditional. One of the main controversial issues in Islamic Law is the attribution of absolute into conditional. In this study, we will describe absolute and conditional initially, then discuss on attribution issue.

Keywords: Law, Method, Particular, Absolute, Conditional, Attribution.

GİRİŞ

Her ilmin, ilgili âlimler tarafından yapılmış tarifleri, konuları ve gayeleri vardır. Usul-ü fıkıh için de birçok tarif yapılmıştır. Osmanlı döneminde yetişen, fıkıh ve usul-ü fıkıh alanında eserler veren Molla Hüsrev (885/1480), usul ile ilgili yazdığı eserinde bu ilim için iki tarif vermiştir. Bunlardan biri, "علم يعرف به احوال الأدلة والأحكام الشرعيتين من حيث ان لها", "hükümleri deliller ile ispat etmek itibarıyla, şer'i deliller ve hükümlerin halleri kendisiyle bilinen bir ilimdir." (Molla Hüsrev,2016: 1/12) Şeklinde yapılan tarif, diğeri de, "العلم بالفواعل التي يتوصل بها الي استنباط الأحكام الشرعية", "kendileriyle şer'i ve Fer'i hükümlerin, tafsili delillerden çıkarılmasına ulaşılan kaideleri bilmektir" (Molla Hüsrev,2016: 1/14) şeklinde yapılan tariftir. Konuyu uzatmamak için, tariflerin analizine girmeden şunu söyleyebiliriz. Usul-ü fıkıh ilmi bize bir takım kaideler öğretecek, biz de bir mesele hakkında anlamak ve öğrenmek istediğimiz şer'i hükmü, o kaideler yardımıyla özel delillerden çıkaracağız. (Atar, Fıkıh Usulü, 1988: 3) Usul-ü fıkıhın kısaca şöyle de tarifi yapılmaktadır. "Müçtehidin, şer'i ameli hükümleri tafsili delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütünüdür". (Büyük Haydar Efendi,1966: 5; Erdoğan, 2010, 144; Karaman, 2013, 82) Taftazani (792/1390) de usul'ü fıkıhı (هو العلم بالفواعل التي يتوصل بها الي الفقه) "Kendisizle, fıkıha ulaşılan kaideleri bilmektir".(Taftazani, 1300: 18) şeklinde tarif etmiştir.

Molla Hüsrev'e göre Usul-ü fıkıhın kısaca mevzuu "الأدلة والأحكام", kendileriyle şer'i hükümlerin ispat edilmesi itibarıyla "deliller" ve deliller ile ispat edilmesi itibarıyla de "hükümler" dir. (Molla Hüsrev, 2016: 1/ 21) Aslında tariflerden de, bu ilmin konusunun şer'i deliller ve şer'i hükümlerin olduğunu anlamamız mümkündür. Çünkü her iki tarifte de deliller ve hükümlere yer verilmektedir.

* Doç. Dr. Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Bu ilmin gayesi ise, “ معرفة الحكم الربانية بحسب الطاقة الإنسانية لينال بالجران علي موجبها للسعادة الدينية و الدنيوية ” Gereğince amel ederek din ve dünya mutluluğuna nail olmak için, insan gücünün yettiği nispette ilahi hükümleri bilmek, öğrenmektir” (Molla Hüsrev,2016: 1/24). Kişi bu ilim sebebiyle mutluluğa erer. (Büyük Haydar Efendi, tsz: 5; Mahmut Esad,1309: 9.). Çünkü içtihat yapma derecesine ulaşan âlim, bu ilim sayesinde dini naslardan gerekli hükümleri çıkarır. Bununla mutlu olur. Müçtehit olmayan âlim ise, müçtehitler tarafından çıkarılmış olan hükümleri tam manasıyla kavramak, onların hangi esaslara göre elde edildiklerini anlamak ve onları gönül rahatlığıyla kabullenmek, müçtehitlerin hükümleri çıkarırken takip ettikleri usul ve metodu öğrenmek, farklı mezheplere mensup İslam hukukçularının bir mesele ile ilgili olarak ortaya koydukları görüşleri mukayese edebilmek, Hz. Allah'ın dini hükümleri koyarken gözettiği gayeleri öğrenmek ve fıkıh kitaplarında yer alan hükümlerin delilleri ve bu hükümlerin hangilerinin Kitap ve Sünnetten çıkarıldığını ve hangilerinin müçtehitlerin içtihatlarına dayandığını öğrenmek suretiyle mutlu olur. (Atar,1988: 5; Kahraman,2014: 40-41; Koçak, Dalgın, Şahin, 2015: 22-23)

İslam Hukukunun ana kaynakları Kur'an ve Sünnetin metinleridir. Bunlar da Arapça oldukları için, bunların doğru anlaşılabilmesi için dilin hususiyetlerinin yeterince bilinmesi gerekir. Bir lafzın hangi manaya vaz' olunduğu, geçtiği ibarede hakiki manasıyla mı kullanıldığı, yoksa mecazi mana mı ifade ettiği, kullanıldığı manaya delaletinin açıklığı ve şekli iyice bilinmeden nasların anlaşılması ve bunlardan hüküm çıkarılması mümkün değildir. Bundan dolayı Usu-ü fıkıh âlimleri bir lafzın ifade ettiği manayı tespit edebilmek için lafzı, konulduğu mana, kullanıldığı mana, manaya delaletinin açıklığı veya kapalılığı ve manaya delaletinin şekli olmak üzere dört bakımdan taksime tabi tutmuşlardır. (Nesefi, 2016: 20; Molla Hüsrev, 2016:1/35 vd; Güzelhisari, 1308: 31; İbn Melek, 1965: 10; İbn Abidin, 1300: 15-16; Zeydan, 1976: 277)

Lafızlar konulduğu mana bakımından, Hâs (خاص), Âmm (عام), Müşterek (مشترك) ve Müevvel (مؤول) şeklinde dörde (bazı kaynaklarda müevvel yerine cem'i münekker yer almaktadır), kullanıldığı mananın vaz' olunduğu mana ile aynı olup-olmaması bakımından, Hakikat (حقيقة), Mecaz (مجاز), Sarih (صريح) ve Kinaye (كناية) olmak üzere dörde, kullanıldığı manaya delaletinin açıklığı veya kapalılığı bakımından, Zahir (ظاهر), Nass (نص), Müfesser (مفسر), Muhkem (محكم), Hafî (خفي), Müşkil (مشكل), Mücmel (مجمل) ve Müteşabih (متشابه) gibi sekiz kısma, manaya delalet şekli bakımından da, İbarenin delaleti (دلالة العبارة), İşaretin delaleti (دلالة الإشارة), Nassın delaleti (دلالة النص) ve İktizanın delaleti (دلالة الإقتضاء) olmak üzere dört kısma ayrılır. (Nesefi, 2016: 20; Molla Hüsrev, 2016: 1/35-38; Güzelhisari, 1308: 33 vd; İbn Melek, 1965: 11-12; İbn Abidin, 1300: 15-16)

Yukarıda ifade edildiği gibi konulduğu mana bakımından lafızlar, Has, Âmm, Müşterek ve Müevvel gruplarına ayrılmıştır. Bu gruplar arasında yer alan has lafızlar kapsamında emir ve nehiy ile mutlak ve mukayyet konuları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Biz de bu çalışmamızda has lafzın kapsamında yer alan mutlak ve mukayyetin birbirleriyle olan ilişkilerini ve mutlağın mukayyete hamlini ele alacak olmamız itibariyle önce kısaca has, mutlak ve mukayyet kavramlarının tanımını yapıp sonra da esas konumuzu inceleyeceğiz.

I-KONULDUĞU MANA BAKIMINDAN LAFZIN KISIMLARINDAN OLAN HASS VE KAPSAMI

İfade edildiği gibi, konulduğu mana bakımından lafzın bir takım kısımları olup, bunlardan biri de hasstır. Hassın da kapsamı altında bir takım konular ele alınmaktadır. Biz de bu başlık altında hassın tanımı, hükmü ve kapsamı üzerinde duracağız.

A- Hassın tanımı

Has (الخاص) kelimesi Arapçada tek, yalnız ve münferit gibi manaları ifade eder. Bir usulü fıkıh terimi olarak hass lafız, “İnfirat yoluyla (yani bütün fertlerini kapsamaksızın) bilinen tek bir mana için vaz edilen lafız” (Nesefi, 2016: 24; Bilmen, 1967: 1/47) şeklinde tarif edilmiştir.

Bu tarife göre hass lafzın iki özelliği vardır. Biri, onun tek bir manaya delalet etmesi, diğeri de, delalet ettiği bu manaya giren fertlerin muayyen sayıda olmasıdır. Hass lafızlar genellikle tek kelime olmakla beraber, emir ve nehiyde olduğu gibi cümleden de oluşabilmektedir.

Hass lafzın vaz' olunduğu manaya delaleti kat'idir. (Nesefi,2016: 24; Şaban, 2016: 311). Zira hass lafızlar, vaz' olundukları manalara delaletini açık ve net bir şekilde gösterirler, ilave bir açıklayıcıya ihtiyaçları yoktur. Aksine delil olmadıkça vaz' olunduğu bu manadan başka bir manaya çekilemeyeceği hususunda ulemanın ittifakı vardır.(Şaban, 2016: 311).

Mesela: (لا يواخذكم الله باللغو في إيمانكم ولكن يواخذكم بما عقدتم الإيمان فكفارته اطعام عشرة مساكين من اوسط ما تطعمون اهليكم او كسوتهم او) “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır”.(Maide: 5/89) Ayetinde geçen “ رقية ” (boyun), “ عشرة ” (on) ve “ ثلاثة ” (üç) lafızları hass olup delaletleri kat'idir. Bu sebeple ayete göre, yemin kefareti öncelikle on fakiri doyurma veya giydirme yahut da bir köle azat etme, bunlara gücü yetmeyenlerin de üç gün oruç tutması hükmü kesin olarak anlaşılmaktadır.

Yine kazif cezası ile ilgili ayette, (فاجلدوهم ثمانين جلدة) “ onlara seksen değnek vurun ” (Nur: 24/4) ayetinde geçen “ ثمانين ” (seksen) lafzı hass bir lafızdır. Delaleti kesin olduğundan, kazif cezasının seksen değnek olması kesin bir hüküm olup, aza veya çoğa çekilmesi mümkün değildir.

Hass lafzın, vaz' olunduğu mananın dışında bir manada kullanılabileceğine dair bir karine ve delil bulunursa o manada kullanılabilir. Nitekim Hz. Peygamberin (في كل اربعين شاة شاة) Her kırk koyunda bir koyun zekât verilmesi gerekir”.(Tirmizi, 1992: Zekât, 4) hadisindeki “ شاة ” (koyun) kelimesini Hanefiler, koyunun karşılığı olan kıymet şeklinde yorumlamışlar ve koyunun bedeli ile de zekâtın maksadın hâsıl olacağı dolayısıyla zekât olarak mutlak koyun verilmesinin şart olmayıp, bedelinin de verilebileceğini söylemişlerdir.(Şaban, 2016: 313).

B-Hassın Çeşitleri

Hass lafzın birçok çeşidi vardır. Özel isimler, cins isimler ve neveleri ile sayı ve mana isimleri hassın çeşitlerinden olduğu gibi, emir ve nehiy sığıları, mutlak ve mukayyet de hass lafızlar arasında bulunmaktadır. Mutlak ve mukayyet, lafzın delaletinin vasıf, şart, zaman, mekân gibi kayıtlarla sınırlandırılmış olup- olmadığını belirten kavramlardır.(Koca, DİA: Mutlak md). Araştırma konumuzu teşkil ettiğinden biz sadece mutlak ve mukayyeti tarif etmekle iktifa edeceğiz.

a- Mutlak

“Muayyen olmayan ferdi veya fertleri ifade etmek üzere sevk edilmiş ve herhangi bir sıfatla kayıtlanmamış lafza “ mutlak denir. (Kahraman, 2014: s.238). “رجل” (adam), “غنم” (koyun) ve “ولد” (çocuk) gibi herhangi bir kayıtlı takyit edilmeyen, bir vasıfla vasıflanmayan isimler mutlak lafızlardandır. Bir nassta mutlak olarak yer alan bir lafız, başka bir nassta mukayyedt olarak gelmemişse, mutlak haline göre amel edilir. Takyidinde dair bir delil bulunmadıkça herhangi bir kayıtlı takyit edilmesi doğru değildir. (Şaban, 2016: 316).

Mutlak, hass bir lafız olduğundan, delalet ettiği fertlerden herhangi birini ifade eder. Mutlak ile âm arasında şöyle bir fark vardır. Mutlak, delalet ettiği fertlerden herhangi birini ifade eder âm ise delalet ettiği fertlerin hepsini ihata eder.(Atar,1988: 175) Mesela “او تحرير رقية” bir köle azat etmek” sözü, azat edilecek kölenin mü'min olup-olmamasını, birden çok olmasını göstermez. Sadece bir kölenin azat edilmesini gösterir. “فاذا لقيتم الذين كفروا فاصرب الرقاب” (savaşta) kafirlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurunuz” (Muhammed: 47/4) ayeti âm olup bütün kafirlerle şamildir.

Ramazan ayında yolculuk ve seferilik gibi sebeplerle orucunu tutamayan kişilerle ilgili olan “فمن كان منكم مريضا” فمن كان منكم مريضا “ kim hasta olur veya yolculuk halinde bulunursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde kaza eder.(Bakara: 2/185) ayetindeki “ايام” kelimesi mutlak olarak gelmiştir. Çünkü her hangi bir kayıtlı takyit edilmemiştir. Ve tutulması gereken orucun peş peşe olacağına dair başka bir delil de olmadığından, böyle bir kişi tutamadığı oruçları istediği gibi tutabilir.

Nisa suresindeki “و امهات نساكم” Ve karılarınızın anaları (ile evlenmek haram kılındı).(Nisa:4/23) ayetinde geçen نساكم lafzı Mutlak olarak gelmiştir. Zıfafa girilmiş olması kaydı yoktur. Böyle kayıtlı kayıtlı olduğuna dair başka bir delil de bulunmamaktadır. Dolayısıyla kelimenin mutlak haline göre amel edilecektir. Bir adam evlendiği kadını ister zıfafa girmiş olsun, isterse olmasın, evlendiği kadının annesi ile evlenmesi haram olur.

“Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları hanımları kendi başlarına dört ay on gün beklerler.” (Bakara:2/234) ayetindeki “ازواجا” eşler” kelimesi de mutlaktır. Bunu zıfaf ile kayıtlamak caiz değildir. İster kendisiyle zıfafa girilsin, ister girilmesin kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür. (Zeydan, 1976: 285)

b-Mukayyet

Mukayyet ise, “muayyen olmayan bir ferdi veya fertleri göstermekle beraber, kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlı olduğuna dair delil bulunan lafızdır”. (Şaban, 3016: 316). Mukayyet lafız, hass lafızlardan olduğu için vaz' olduğu manaya delaleti kat'idir. Mevcut kaydın kaldırıldığına dair delil bulunmadıkça bu kayıt kaldırılamaz. Takyidi üzerine cari olur. (Zeydan, 1976: 265).

Zihar keffareti hakkındaki “فمن لم يجد فصيام شهرين متتابعين من قبل ان يتامسا” Buna imkân bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar.(Mücadele:58/4). Ayetindeki “شهرين” (iki ay) kelimesi, “متتابعين” (peş peşe) kaydını taşımaktadır. Kaydı ortadan kaldıran bir delil de olmadığından, iki ay orucun peş peşe tutulması icap etmektedir.

“ Ve kendileriyle zıfafa girdiğiniz hanımlarınızdan olup evinizde bulunan üvey kızlarınız da (size haram kılındı)” (Nisa: 4/23) ayetindeki نساءكم lafzı “اللاتي دخلتم بهن” kendileri ile beraber olma” kaydı ile kayıtlı için mukayyet olup, bu kayda göre amel edilecektir. Bu sebeple kişi evlendiği kadını zıfafa girmemiş ise, onun kızıyla evlenmesi haram değildir.

II-MUTLAKIN MUKAYYEDE HAMLİ

Görüldüğü gibi bir nassta mutlak olarak bulunan lafız, diğer bir nassta mukayyet olarak gelmedikçe mutlak haline göre amel edilir. Bir nassta mukayyet olarak gelen bir lafız başka bir nassta mutlak olarak gelmemişse, mukayyet durumuna göre amel edilir.(Molla Hüsrev, 2016: 1/152). Ancak, mutlak ve mukayyet lafızlar her zaman böyle bulunmaz. Bazen lafız bir nassta mutlak olarak bulunurken aynı lafız bir başka nassta mukayyet olarak bulunur. Lafız, Kur'an'da bulunan iki nasstan birinde mutlak, diğerinde mukayyet olarak, aynı şekilde biri Kur'anda diğeri sünnette bulunan bir lafız, iki nasstan birinde mutlak diğerinde mukayyet olarak bulunmaktadır. Bu durumda her biri ile kendi bulunduğu yere göre mi amel edilecek, yoksa mutlak mukayyede haml mi edilecektir?(Şaban, 2016: 319). İşte böyle durumlarda mutlağın, mukayyete hamlı gündeme gelmektedir.

Haml, sözlükte yüklenmek, taşımak ve nakletmek gibi manalara gelmektedir. Terim olarak da, “bir lafzın anlamını veya kullanımını başka bir lafza taşımak ve o lafzı bu taşınan yeni duruma göre anlamak ve yorumlamak demektir” Konumuz bakımından haml ise, “ mutlak lafzın manasının mukayyet lafzın manası gibi kabul edilmesi, böylece mutlak ile mukayyetin bir hükmü açıklama hususunda birleşmeleri durumunu ifade eder. (Koçak, 2015: 283; Şahin, 2015: 26). Böylece mutlağın kapsamı mukayyetin kaydına uygun olarak daraltılmış olur. (Şahin,2015: 26).

Mutlağın mukayyete hamlı konusunda hükmün ve hükmün dayandırıldığı sebebin aynı veya farklı olmasına göre dört durum ortaya çıkmaktadır.(Zeydan, 1976: 287; Atar, 1988: 176; Şahin, 2015: 26). Biz de bu başlık altında da bunları araştıracağız.

A-HÜKÜM VE SEBEBİN BİR OLMASI

Her iki nassta hem hüküm hem de sebep aynı ise mutlak mukayyete hamledilir. (Zeydan, 1976: 286). Çünkü hüküm ve sebep birliğine rağmen ıtlak ve takyit arasında farklılık düşünülemez.

Maide suresindeki “حرمت عليكم الميتة و الدم و لحم الخنزير” “Meyte (murdar et) kan ve domuz eti size haram kılındı” (Maide: 5/38) ayetinde, haram olan şeylerin sayılması esnasında zikredilen (الدم) kelimesi mutlak olarak gelirken, En’am suresindeki (قُلْ لَا آجِدُ فِيهَا أَوْحِيَ إِلَيَّ مَحْرَمًا عَلَيَّ طَاعِمًا يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan...dan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.” (En’am: 6/145) ayetinde ise, “akan kan” şeklinde mukayyet olarak gelmiştir. Her iki ayette de hüküm, kanını yenip içilmesinin haram oluşudur ve aynıdır. Her iki ayette de hükümün sebebi, kan yiyip içmenin zararlı oluşudur ve sebep de aynıdır. Her iki ayette de hüküm ve sebep aynı olduğu için, mutlak mukayyete hamledilerek, her iki ayete göre de akan kanın yenilmesinin haram olduğu hükmü elde edilmiştir. (Hallaf,1978: 191; Zeydan, tsz: 286). Ette, damarlarda, ciğer vs.de kalan, akıtılmamış kanın yenmesi ise haram değildir.

Yine aynı şekilde yemin kefareti ile ilgili (فصيام ثلاثة أيام) “ üç gün oruç tutulması” (Maide: 5/89) şeklinde mutlak bir ifade ile üç gün oruç tutulması istenirken, aynı ayetin İbn Mes’ud kıraatinde ise mukayyet bir ifadeyle (فصيام ثلاثة أيام متتابعات) “peş peşe üç gün oruç tutulması” kaydı vardır. Hüküm her iki nassta aynı olup köle azadı veya fakirleri doyurmaya gücü yetmeyenlerin üç gün oruç tutulmasıdır. Sebep ise, yemini bozmadır. Hanefiler, kaydı dikkate alarak, mutlağı mukayyete hamledip, yemin kefareti olarak tutulan orucun peş peşe üç gün tutulması sonucuna varmışlardır. (Güzelhisari, 1308: 66).

B-HÜKÜMLERİN VE SEBEPLERİN FARKLI OLMASI

Nasslarda hükümler ve sebepler farklı ise, ittifakla mutlak, mukayyete hamledilmez. Çünkü böyle bir durumda iki nass arasında hiçbir alakanın olmadığı aşikârdır. Bunun için her bir nassın ait olduğu meselede kendi hükmüyle amel edilir. (Zeydan,1976: 287; Koçak, 2015: 287; Şahin, 2015: 28).

Hırsızlığın hükmünü bildiren (و السارق و السارقة فاقطعوا ايديهما) “hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin” (Maide: 5/38) ayetinde hükme konu olan eller (ايديهما) şeklinde mutlak olarak gelmiştir. Abdest hükümlerini bildiren (يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلاة فاغسلوا وجوهكم و ايديكم الى المرافق) Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın.” (Maide: 5/6) ayetinde ise eller (الى المرافق) şeklinde mukayyet olarak gelmiştir. Bu iki ayet farklı hükümler ifade etmektedir. Birinci ayette hüküm eli kesme cezasıdır, ikinci ayette ise, ellerin yıkanmasının farz oluşudur. Her iki hükmün sebepleri de farklıdır. Birinci ayette elin kesilme sebebi hırsızlık suçu, ikinci ayette ise ellerin yıkanma sebebi namaza hazırlanmaktır. Bu iki nass arasında hiçbir bağ bulunmadığından, fakihler, her biriyle ayrı ayrı amel edileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Buna göre, abdestte eller dirseklerle beraber yıkanacaktır. Hırsızın ellerinin kesilmesine gelince; hırsızlıkla ilgili ayetteki ıtlaka uygun olarak hırsızın kolunun tamamı kesilmesi gerekecekti. Fakat Sünnette bu ıtlığın bileklerle takyidine dair delil bulunmaktadır. Bu da, Hz. Peygamber’in, hırsızın elinin bilekten kesilmesini emrettiğine dair varit olan rivayettir. (Zeydan, 1976: 287; Şaban, 2016: 324; Koçak, 2015: 288).

C-HÜKÜMLERİN FARKLI, SEBEBİN BİR OLMASI

İki nassta sebepler aynı olduğu halde hükümler farklı ise, mutlağın mukayyete hamledilemeyeceği hususunda fukaha ittifak etmişlerdir. (Molla Hüseyin, 2016: 1/153; Zeydan, 1976: 287). Zira sebep aynı da olsa hükümlerin ayrılığı, uygulamanın farklılığına delalet eder. Bu sebeple hükümleri birleştirmeye mahal yoktur. (Koçak, 2015: 288; Şahin, 2015: 28).

Abdest ile ilgili olan (فاغسلوا وجوهكم الى المرافق) “yüzünüzü ve dirseklerinize birlikte ellerinizi yıkayın” (Maide,5/6) ayetinde eller dirseklerle kayıtlanmıştır. Aynı ayetin teyemmümlerle ilgili bölümünde ise, (فلم تجدوا ماء فتيمموا) (صعيدا طيبا فامسحوا بوجوهكم و ايديكم منه) “Su bulamadığınızda, temiz bir toprağa yönelin ve onunla yüzlerinizi ve kollarınızı mesh edin.” (Maide: 5/6) şeklinde eller mutlak olarak zikredilmiştir. Her iki hususta sebep aynıdır. O da namaz öncesi hazırlıktır. Hükümler ise farklıdır. Birincisinde yıkamanın farz oluşu, diğerinde mesh etmenin farz oluşudur. Sebepler aynı olsa da hükümler farklı olduğu için fukaha ittifakla mutlağın mukayyete hamledilemeyeceğini söylemişlerdir. (Zeydan, 1976: 287; Şaban, 2016: 324)

D-HÜKÜMÜN BİR, SEBEBİN FARKLI OLMASI

İki nassta hüküm bir, fakat hükümlerin dayandığı sebepler farklı ise, Hanefilere göre mutlak mukayyete hamledilemezken, Cumhur’a göre hamledilir. (Güzelhisari, 1308: 66; Zeydan, 1976: 287; Şaban, 2016: 325).

Zihar kefareti ile ilgili olan ayette (والذين يظاهرون من نسائهم ثم يعودون لما قالوا فتحرير رقية من قبل ان يتامسا) “Kadınlarından zihar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karlılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmaları gerekir”. (Mücadele: 58/3) buyrulur azat edilecek köle, (رقية) şeklinde mutlak olarak zikredilmiş, hata ile adam öldürme fiilinin kefareti hakkındaki ayette ise, (و من قتل مؤمنا خطأ فتحرير رقية مؤمنة) “Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi gerekir” (Nisa: 4/92) azat edilecek köle, (مؤمنة) lafzı ile kayıtlanmıştır. Her iki ayette de hüküm aynı olup, köle azat etmenin gerekliliğidir. Fakat sebepler farklıdır. Birinci ayette sebep zihar, diğerinde ise hata ile adam öldürmektir. Bunun için Hanefiler, mutlağı mukayyete hamletmemiş, hangi olay hakkında gelmiş ise o olaya ait olmak üzere her biriyle ayrı ayrı amel etmek gerekir, demişlerdir. Bunlara göre zihar kefaretinde mümin olmayan kölenin azat edilmesi geçerli olur. Çünkü nass mutlaktır. Hata ile adam öldürmede ise mümin köle azat edilmesi gerekecektir.

Hanefiler dışındaki İslam hukukçularına göre bu gibi durumlarda mutlağın mukayyete hamli gerekli olduğundan, her iki halde de azat edilmesi gereken kölenin mümin olması icap eder. (Güzelhisari, 1308: 66)

Hız. Peygamberin Ramazan bayramından önce bir hutbe okuyarak sadaka-i fitrle alakalı olarak (ادوا صاعا من بر) küçük veya büyük, hür veya köle her kişi için yarım sa' buğday veya bir sa' hurma veya arpa veriniz" (İbn Hanbel, 1992: 5/432) buyurmuştur. Bir başka rivayette de (ادوا عن كل حر و عبد) (من المسلمین) "Müslüman olan her bir köle ve hür kişi namına (fitra) veriniz" (Malik b. Enes, 1991: Zekât, 28) buyrulmuştur. Her iki rivayette de fitir sadakasının vücubu üzerinde durulduğu için hüküm aynıdır. Fakat hükmün sebebi olan köle, hadislerden birinde mutlak olarak, diğerinde ise (من المسلمین)lafız ile mukayyet olarak gelmiştir. Cumhura göre kendi namına sadaka verilecek kölenin Müslüman olması şarttır. Hanefilere göre ise, bu gibi durumlarda mutlağın mukayyete hamli gerekmediğinden, ister Müslüman olsun, isterse Müslüman olmasın kölesi bulunan kişinin kölesi namına sadaka-i fitir vermesi gerekir. (Şaban, 2016: 320; Zuhayli, 1985: 2/ 903 vd; Atar, 1988: 177; Kahraman, 2014: 284).

SONUÇ

İslam Hukukunun iki ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnetin metinlerinin anlaşılması için, Arap diline göre lafızları ve bu lafızların mana ile ilişki durumlarını bilmek gerekir. Bundan dolayı lafızla ilgili konular, Usul'ü fıkhn önemli konularından birini teşkil etmektedir. Değişik açılardan birçok taksimata tabi tutulan lafızlar, lafzın delaletinin vasıf, şart, zaman ve mekân gibi kayıtlarla sınırlandırılmış olup- olmamasına göre de mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Herhangi bir kayıtlı kayıtlanmayan lafza mutlak, kayıtlanana da mukayyet denmektedir. Her hangi bir lafız mutlak olarak gelmişse, onu kayıtlayan bir delil olmadığı müddetçe mutlak haliyle amel edilir. Mukayyet olan bir lafızın da, kaydın kaldırıldığına dair delil olmadıkça mukayyet haliyle amel edilir.

Ancak durum her zaman böyle cereyan etmez. Bazen bir lafız bir nassta mutlak olarak bulunurken başka bir nassta mukayyet olarak bulunmaktadır. Böyle bir durumda, mutlak lafzın manasının mukayyet lafzın manası gibi kabul edilmesi, böylece mutlak ile mukayyetin bir hükmü açıklama hususunda birleşmeleri demek olan mutlağın mukayyete hamli konusu devreye girmektedir.

Mutlağın mukayyete hamli konusunda hükmün ve hükmün dayandırıldığı sebebin aynı veya farklı olmasına göre dört durum ortaya çıkmaktadır.

- 1- Hüküm ve hükmün dayandırıldığı sebep bir olursa, ittifakla mutlak mukayyete hamledilir.
- 2- Naslarda hükümler ve sebepler farklı olursa, ittifakla mutlak mukayyete hamledilemez.
- 3- Sebepler aynı olduğu halde hükümler farklı ise, mutlağın mukayyete hamledilemeyeceği hususunda fukaha ittifak etmişlerdir.
- 4- Hükmün bir sebebin farklı olması halinde, Hanefilere göre mutlak mukayyete hamledilemezken, Cumhura göre hamledilir.

KAYNAKÇA

- ATAR, Fahreddin (1988). *Fıkıh Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1967). *Hukuku İslamiye ve İstihlâti Fikhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları.
- " (1966). *Usul-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul: Meral yayınları.
- ERDOĞAN, Mehmet (2010). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- GÜZELHİSARİ, Mustafa Hulusi, (1308). *Menafiu'd-Dekaik fi Şerhi Mecamii'l-Hakaik*, İstanbul: Şirketi hayriyye'i Sahafiyye.
- HALLAF, Abdülvahhab (1978). *İlmü Usulü'l-Fıkıh*, Kuveyt: Daru'l-İlm.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin (1300). *Nesematü'l-Eshar*, İstanbul
- İBN HANBEL, Ahmed (1992). *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İBN MELEK, Abdüllatif (1965). *Şerhu Menari'l-Envar*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.
- KAHRAMAN, Abdullah (2014). *Fıkıh Usulü Giriş-Deliller-Hükümler Hüküm Çıkarma Yöntemleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- KARAMAN, Hayreddin (2013). *Fıkıh Usulü İslam Hukukunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- KOCA, Ferhat (2006). "Mutlak", *DİA*, C. 31, Sayfa 402-405.
- KOÇAK, Muhsin ve Arkadaşları (2015). *Fıkıh Usulü*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- MAHMUT ES'AD (1309). *Telhis'u Usul'i Fıkıh*, İzmir: Vilayet Matbaası.
- MALİK B. ENES (1991). *el-Muvatta*, Dimeşk: Daru'l-Kalem.
- MOLLA HÜSREV, Muhammed b. Feramuz (2016). *Mir'atü'l-Usul fi Şerhi Mirkati'l-Vüsul*, İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- NESEFİ, Ebu'l-Berekat Hafızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (2016). *Menâru'l-Envâr*, (Tercüme: Duman, Soner-Güman, Osman- Kaya, Süleyman), İstanbul: Beka Yayınları
- ŞABAN, Zekiyyüddin (2016). *Usulü'l-Fıkıh*, (İbrahim Kâfi Dönmez, İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkıh), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞAHİN, Osman (2015). "İslam Hukuk Metodolojisinde Mutlak ve Mukayyet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 26.
- TAFTAZANİ, Sadeddin Mes'ud b. Ömer (1300). *et-Ta'rifat*, İstanbul.
- TİRMİZİ, Muhammed b. İsa (1992). *Sünen*, İstanbul: Çağrı yayınları.
- ZEYDAN, Abdülkerim (1976). *el-Veciz fi Usul'il-Fıkıh*, İstanbul: Dersaadet Yayınevi.
- ZUHAYLİ, Vehbe (1985). *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, Dimeşk: Daru'l-Fikr.